

اصل آزادی قراردادی در حقوق انگلستان

مصطفی السان*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پښتونستان د علومو، انساني او مطالعاتو فریښی
پرتال جامع علومو انسانی

مقدمه - معرفی کتاب^۱

یکی از کتابهای مهم و با ارزشی که در خصوص حقوق قرارداد انگلستان نوشته شده کتاب *Anson's Law of Contract* می باشد. مؤلف کتاب یعنی جی - پتسون J. Beatson استاد برجسته دانشکده کمبریج می باشد که در زمینه حقوق انگلیس تخصص دارد. اهمیت کتاب زمانی آشکارتر می گردد که توجه شود کتاب مذکور تا سال ۱۹۹۸ میلادی، بیست و هفت بار مورد ویرایش قرار گرفته است.

کتاب، تقریباً تشریح کاملی از حقوق انگلستان در زمینه حقوق قرارداد را در بردارد که همراه با اشاره به تاریخ حقوق انگلیس و ذکر پرونده‌ها (case) می باشد.

از نظر تقسیم بندی مطالب، کتاب فوق الذکر از شش قسمت (part) تشکیل یافته است که به طور مختصر به آنها پرداخته می شود.

بعد از ذکر مقدمه در قسمت اول به تشکیل قرارداد و نحوه شکل گیری یک تعهد الزام آور پرداخته شده، در قسمت دوم عوامل منجر به عیب قرارداد که از جمله آثار آن مسؤلیت قراردادی است، تشریح گردیده قسمت سوم به حدود تعهد قراردادی می پردازد. قسمت چهارم اجرای تعهدات (وفای به عهد) و سقوط تعهدات را مورد بررسی قرار داده و قسمت پنجم کتاب به طرق جبران خسارت در صورت نقض قرارداد پرداخته و بالاخره،

---

۱. معرفی و ترجمه بخشی از کتاب: Anson 'slaw of contract

قسمت ششم که آخرین قسمت کتاب را تشکیل می‌دهد به نمایندگی Agency در حقوق قرارداد می‌پردازد.

آنچه که ذیل عنوان «اصل آزادی قراردادی» آمده است، ترجمهٔ صفحات چهار تا هفت کتاب مذکور (ویرایش بیست و هفتم، انتشارات دانشگاه آکسفورد ۱۹۹۸) می‌باشد.

اصل آزادی قراردادی در حقوق انگلیس

اهمیت نقشی که قرارداد در یک سیستم اقتصادی بازی می‌کند قابل انکار نیست. اهمیت موضوع به اندازه‌ای است که حقوق می‌پذیرد یا در صورتی که در خصوص آن تصمیم نگرفته باشد باید بپذیرد که طرفین قرارداد زمانی که قراردادی را منعقد می‌کنند از آزادی تصمیم‌گیری اقتصادی بهره‌مند شوند. آزادی قراردادی دارای دو معنی است: اولین معنی آزادی هر یک از طرفین قرارداد برای انعقاد قرارداد با هر شرایطی است که طرف مزبور ممکن است برای منافع خود مفید شمارد - و در نتیجه قرارداد را منعقد نماید - یا به صلاح خویش ندهد - و قراردادی منعقد نکند - بر این اساس تعهد قراردادی نشانگر ارادهٔ طرفین قرارداد مزبور می‌باشد. این امر یکی از پایه‌های اقتصاد متکی بر بازار آزاد در قرن نوزدهم بود.

آدام اسمیت، در کتاب «ثروت ملل» که در سال ۱۷۷۶ منتشر شد، اولین مجموعهٔ منظم از اصول اقتصادی را ارائه نمود که آزادی تجارت را بر خلاف اقتصاد بستهٔ رایج در آن زمان سبب گردید. و آزادی قراردادی به عنوان یک اصل در تئوری اقتصادی کلاسیک پذیرفته شد.

بنابراین، هنگامی که آقای هنری ماین، در کتاب «حقوق کهن»^۱ اظهار داشت که حرکت جوامع پیشرفته تاکنون سیری از وضع اجتماعی (با در نظر گرفتن حمایت از مزایای اجتماعی بوسیلهٔ مقیدات اجتماعی و حقوقی) به سوی قرارداد اجتماعی بوده

1. Henry Maine - Ancient LAW

است، این امر را مورد توجه قرارداد که این تحول اجتماعی، نه تنها مطلوب، بلکه اجتناب‌ناپذیر بوده است. وی بیان داشت که قلمرو «مقررات آمره» محدود گردیده و مردم در گرفتن تصمیماتی که بدان مایلند آزاد گذاشته شده‌اند امری که تا سالهای اخیر، به هیچ وجه مجاز به آن نبوده‌اند.

آزادی قراردادی، به عقیده‌ای که به عنوان قاعده عمومی اعلام می‌دارد هیچ نوع مسؤلیتی بدون اعلام رضایت، آن هم در قراردادی معتبر وجود ندارد، اشاره دارد. این امر به عنوان مفهوم ثانوی و جنبه منفی اصلی آزادی قراردادی محسوب می‌گردد و در محدود نمودن جنبه‌هایی از حقوق تعهدات که به مسؤلیت مقرر توسط قانون، ضمان قهری و جبران خسارت از طریق استرداد مربوط می‌شود، مؤثر بود.

امروزه وضعیت به گونه‌ای دیگر است. اصل آزادی قراردادی، معمولاً به عنوان اماره‌ای اجتماعی و معقول، صرفاً در محدوده تعادل طرفین معامله در انجام معامله مورد نظر و نیز صدمه وارد نشدن به منافع اجتماعی جامعه، محسوب می‌شود. در جوامع بسیار پیچیده و شرایط جوامع بزرگ صنعتی، اصل آزادی قراردادی به کششهای استثنایی ایده‌آلیستی منجر گردیده است. شاید کسانی که اقتصاد با بازار کاملاً آزاد را در سالهای اخیر به طور عملی و مدرن گسترش داده‌اند، از تجزیه و تحلیل‌های اقتصاد خرد استفاده نموده‌اند. اما، اگر چه وضعیت مزبور به عنوان عقیده‌ای صرف محسوب می‌گردد با اینحال مفهوم اصل آزادی قراردادی در نتیجه توسعه جوامع و عرفهای جدید شدیداً در معرض بی‌اعتباریست.

به عنوان اولین نمونه، امروزه مقررات قانونی در موارد متعددی به منظور پایان دادن به اختیار طرفین در انعقاد قراردادی که به آن متمایلند مداخله می‌کند. برای مثال روابط کارگر و کارفرما به منظور اطمینان از اینکه از کارگر در مقابل زیاده رویهای ناروا و انفصالیهای بی‌مورد و غیر منصفانه حمایت شده است و نیز به این دلیل که کارگران از شرایط کاری خود اطلاع داشته باشند، تنظیم گردیده است. مردم بوسیله مقرراتی نظیر

مقررات مربوط به اجاره، قانون قراردادهای موسوم به قرارداد نامتعادل مصوب ۱۹۷۷، مقررات مربوط به شروط نامتعادل - غیر منصفانه - در قراردادهای مصرف کننده مصوب ۱۹۹۴، قانون اعتبار مصرف کننده مصوب ۱۹۷۴ و مصوبات دیگر، در مقابل فشارهای اقتصادی مورد حمایت قرار گرفته‌اند. مقررات مزبور، هر شرط مخالفی از سوی طرفین قرارداد را بی اعتبار می‌داند. اصل آزادی قراردادی با وضع مقرراتی در خصوص «شروط ضمن قرارداد»^۱ که قاعده «قصور و تخلف»^۲ را نیز شامل می‌شود متأثر گردیده است. اگر چه این موارد در حالات خاصی امکان دارد که توسط طرفین قرارداد تغییر یابد. قوه قانونگذاری داخلی و اتحادیه اروپا، به منظور تشویق رقابت صنعتی و نیز حمایت از مصرف کننده، مقرراتی را تصویب نموده‌اند و قانون خدمات مالی مقرراتی را با هدف حمایت از منافع سرمایه گذاران، در نظر گرفته است.

همچنین مقررات مربوط به کالاها، اجناس و خدمات، گزینش کارکنان و شرایطی که کارمندان با در نظر گرفتن آنها استخدام می‌شوند، تبعیض جنسی و نژادی را به شدت منع نموده‌اند. این موارد نشانگر محدود نمودن استفاده از آزادی مورد نظر حقوق عمومی به منظور بی اعتبار ساختن قراردادی است که [بدون توجه به نژاد و جنس] منعقد گردیده است. اگر چه مورد فوق الذکر، به عنوان مدرک و مستندی برای صدور احکام جبران خسارت در صورت عدم تعادل محسوب می‌گردد، می‌تواند به طور استثنایی به نتایج خاصی منجر گردد. البته منع تبعیض که در مقررات مربوط به کالاها، اجناس و خدمات مورد استفاده، ذکر شده مربوط به موردی است که مقررات مزبور برای عموم مرد و یا حداقل قشر خاصی از افراد جامعه - مثل صنعتگران، سرمایه گذاران، مصرف کنندگان - وضع شده باشد.

ثانیاً: اکثر قراردادهایی که مردم عادی منعقد می‌نمایند، نتیجه مذاکرات شخصی طرفین، نیست. به طور مثال قرارداد استخدامی یک کارمند، اغلب توسط یک توافق

جمعی که بین اتحادیه‌های شغلی و استخدام کنندگان، تعیین می‌گردد. قراردادهای استاندارد (نمونه) مکرراً حتی توسط تجار مورد استفاده قرار گرفته است. این امر لوازمی را که تهیه کننده برای انجام کار فراهم می‌سازد یا ابراز می‌دارد و یا با رجوع به شرایط مقرر توسط یک انجمن صنفی در آن مشارکت می‌نماید را مطرح می‌سازد. آزادی طرفین قرارداد به علت استفاده از قراردادهای استاندارد (نمونه)، به مذاکرات قبل از عقد، محدود می‌گردد. اگر چه یک طرف (اغلب مصرف کننده) در تصمیم‌گیری در مورد مذاکره در خصوص قیمت، وعده‌های انتقال و امثال آن، با خرده فروشی معینی آزاد است. در بیشتر زمینه‌ها شرایط یکسانی به وسیله فروشندگان جزء ایجاد می‌شود. بنابراین مصرف کننده می‌تواند هر یک از شرایط را بپذیرد یا از پذیرش آن امتناع نماید. با اینحال چون زندگی کردن بدون بسیاری از این کالاها و خدمات امکان پذیر نیست، اشخاص به طور قابل توجهی این شرایط را می‌پذیرند. البته نوع معینی از قراردادهای استاندارد به طور مثال مواردی که در خصوص قراردادهای اجاره کشتی وجود دارد... با شرایط دیگری که برای قراردادهای مخصوص کشتی مناسب به نظر رسیده اصلاح یا تکمیل گردیده است. سوماً: ممکن است تهیه وسایل رفاهی نظیر آب و برق که زندگی مدرن را متأثر ساخته است اما تهیه آنها انحصاری یا قریب به انحصاری است حداقل ضرورتی برای مصرف کنندگان وجود داشته باشد مقرراتی که در این خصوص وضع شده‌اند گاز و تلفن را نیز شامل می‌گردد که امروزه می‌توان آنها را تهیه کننده دیگری [غیر از انحصار کننده] به دست آورد. ارگانهای مسؤول تهیه مکلف به فراهم ساختن این وسایل برای اشخاص می‌باشند که می‌خواهند از آنها بهره‌مند شوند. تمایل بی جهت برای معامله با یک طرف و تبعیض ناروا نیز منع شده است و مقررات قانونی، اختیاراتی برای دولت در خصوص کنترل قیمتها و سایر شرایط مربوط به تأمین وسایل مزبور مقرر نموده است. این حق ممکن است نهادی جدید در حقوق انگلو ساکسون^۱ برای اجبار صاحبان مسافرخانه‌های

عمومی و متصدیان حمل و نقل عمومی باشد تا با وجود داشتن موقعیت انحصاری یا قریب به انحصار خود به تمام مشتریان بر مبنای متعارض ارایه خدمت نمایند.

با این حال چنین اصولی در حقوق کامن لا توسعه نیافته و عرصه را به مقررات مخالف با تبعیض، مقررات مربوط به کنترل موارد انحصاری، روبه‌های محدود کننده تجارت به قصد سود و مقررات مربوط به وسایل رفاهی معین واگذار نموده است. در صورتی که نسبت به فراهم ساختن وسایل رفاهی، تعهد قانونی وجود داشته باشد و امکان تعیین شرایط برای چنین تعهدی محدود باشد ممکن است دادگاه طبیعت و ماهیت تعهد مزبور را به علت قهری بودن آن، تعهد قراردادی محسوب ننماید.

نهایتاً؛ جنبه منفی اصل آزادی قراردادی، البته به شکلی مبهم، به عنوان شرط ضمنی در یک قرارداد محسوب می‌گردد و از عبارت «متعارف بودن» به عنوان ملاکی برای تصمیم‌گیری در خصوص اختلافات موجود در عبارتهای به کار رفته در قرارداد استفاده می‌شود اختلافات قراردادی بین طرفین از طریق رجوع به عرف، حل می‌گردد. اگر چه عده‌ای اساس چنین استنباطی را «اقتضای امر»^۱ یا در مورد قضایای مرسوم و متداول «رضایت مفروض»^۲ می‌دانند، اما چنین امری بیشتر تصنعی است زیرا در بیشتر قراردادهای استاندارد [نمونه]، شروط ضمنی، لوازم قانونی قرارداد محسوب می‌گردند. طرفین قرارداد به تبعیت از قاعده مزبور اغلب می‌توانند که از اصل آزادی قراردادی سرپیچی نمایند. از طریق انعقاد قراردادی یا در شرطی که ضمن یک قرارداد گنجانده می‌شود آزادی قراردادی را محدود نمایند. اصل آزادی قراردادی در صورت پذیرش «نظریه عینی» با نظریه مزبور به سختی قابل تطبیق است به طور کلی، نظریه مذکور مقرر می‌دارد، وقتی فردی مثلاً شخص الف که رفتارش به گونه‌ای است که طرف مقابل به نحو متعارض تصور می‌کند که وی به شروط و محتوای قرارداد رضایت داده است قطع نظر از اینکه الف، چنین امری را قصد کرده باشد یا نه، طرف مزبور را متعهد خواهد نمود.

پذیرش نظریهٔ عینی منجر به تحمیل تعهداتی می‌گردد که درخصوص آنها توافق نشده است. زیرا بر طبق این نظر آنچه که واقعاً یک تعهد را ایجاد می‌کند رضایت نیست، بلکه عکس‌العملی است که اگر رضایت طرف مقابل وجود داشت اتخاذ می‌گردید. با وجود تمام موارد مذکور، اصل آزادی قراردادی به معنی عرضی آن در اکثر قلمروهای قراردادی مطرح می‌باشد، به طوری که هنوز هم حقوق انگلیس و سیستم قضایی این کشور به نحو وسیعی بر اساس امارهٔ آزادی طرفین قرارداد در انتخاب اینکه چه قراردادی را با چه شرایطی منعقد نمایند، عمل می‌کند.

ما به تنظیم پرونده‌هایی که در آنها به اصل آزادی قراردادی به عنوان شرط ضمنی نگریسته شده پرداخته‌ایم، برای نمونه اخیراً (بعد از سال ۱۹۸۰)، در مجلس اعیان انگلستان^۱، لرد «دیپلوک»^۲ اظهار نمود که: «اصل بنیادین در حقوق کامن لا درخصوص قراردادها این است که طرفین قرارداد در تصمیم‌گیری در خصوص تعهدات اصلی که می‌خواهند بپذیرند، آزاد هستند.» با اینحال ممکن است که ایراد شود، قواعد عمومی قرارداد تصویری نامناسب - اگر نگوئیم تغییر شکل یافته - از زندگی اقتصادی مدرن، ارایه می‌دهد؛ این ایراد ممکن است که تا حدودی صحت داشته باشد، اما حقیقت این است که هنوز هم، حقوق بر اصل آزادی انتخاب تأکید دارد و جایی که رابطه‌ای بدون هیچ اراده‌ای تشکیل گردد، دادگاه می‌تواند حکم نماید که این رابطه، قراردادی نیست. [و در نتیجه تعهد حاصله از آن با توسل به حقوق قراردادها قابل واخواست نمی‌باشد.]

پښتونستان کالچرل اکیډمی
پښتونستان کالچرل اکیډمی

امام علی بن ابی طالب علیه السلام

إِذَا تَمَّ الْعَقْلُ نَقَصَ الْكَلَامُ

چون خرد کمال گیرد، گفتار نقصان پذیرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پښتونستان کاليج افسانوي او مطالعاتي فرېزي
پرتال جامع علوم انساني